

λαίου.<sup>42</sup> Η έμφαση στην ανάδειξη και την αξιοποίηση των εσωτερικών δυνάμεων της κοινότητας είναι μια στρατηγική επιλογή που μπορεί να έχει σημαντικά αποτελέσματα στα αναπτυξιακά προγράμματα, ιδίως σε προνομιούχες κοινότητες. Ωστόσο, σε πολλές άλλες περιπτώσεις, οι δυνατότητές της είναι περιορισμένες. Στο περιβάλλον της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας οι επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τη διαμόρφωση των δυναμικών των τοπικών κοινωνιών. Πολλές από τις τελευταίες υφίστανται μια κατάσταση χωρικού αποκλεισμού (spatial exclusion) ως αποτέλεσμα σύγχρονων αλλαγών (όπως η αποβιομηχάνιση ορισμένων περιοχών, η υποβάθμιση της αγροτικής παραγωγής) και δεν διαθέτουν ούτε τους πόρους ούτε τις υποδομές για να ενταχθούν με δυναμικό τρόπο στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η διαμόρφωση τοπικών αντιστάσεων και δυναμικών δεν μπορεί να έχει σημαντικά αποτελέσματα, χωρίς κοινωνικές συμμαχίες και συνεργασίες, χωρίς αγώνα για υπερτοπικές δομικές αλλαγές και μετασχηματισμούς των συνθηκών που παράγουν τις ανισότητες ανάμεσα σε ομάδες και κοινότητες.

Στο πλαίσιο της κοινωνικής εργασίας και σε μια ριζοσπαστική προοπτική, η ατομική ενδυνάμωση συνδέεται με τη συλλογική δράση και κατ' επέκταση με τον κοινωνικό και οικονομικό μετασχηματισμό. Η αμφισβήτηση των στάσεων μοιρολατρίας και παθητικοποίησης πρέπει να συνδεθεί με νέες ενόρασεις που σμιλεύονται μέσα σε κοινωνικές πρακτικές και συλλογικές δράσεις σε διάφορα επίπεδα: ομαδικό, θεσμικό, οργανωτικό και ταξικό.<sup>43</sup>

Ο Payne επιχειρώντας να συνδέσει τη στρατηγική της ενδυνάμωσης με τη θεωρία και τις αξίες της κοινωνικής εργασίας, αναγνωρίζει ότι η πρακτική που αποσκοπεί στην ενδυνάμωση διέπεται από πέντε βασικές αρχές:

42. A. Bar-On & C. Prinsen, "Planning, communities and empowerment", ό.π., σ. 283.

43. D. Forrest, "Education and empowerment", ό.π., σ. 104.

1) Πρώτον, όλοι οι άνθρωποι διαθέτουν δεξιότητες, αντίληψη και ικανότητα, τις οποίες πρέπει να αναγνωρίσουμε αντί να στεκόμαστε στις αρνητικές ετικέτες. Δεύτερον, οι άνθρωποι έχουν δικαιώματα – ιδιαίτερα το δικαίωμα να εισακουστούν, να ελέγχουν τη ζωή τους, να επιλέξουν αν θέλουν να συμμετάσχουν ή όχι, να ορίσουν διάφορα θέματα και να αναλαμβάνουν δράση. Τρίτον, τα προβλήματα των ανθρώπων αντικατοπτρίζουν πάντα, πέρα από τις προσωπικές τους ανεπάρκειες, θέματα καταπίεσης, πολιτικής, οικονομίας και εξουσίας. Τέταρτον, οι άνθρωποι μέσα από τη συλλογική δράση μπορούν να γίνουν ισχυροί και κάτι τέτοιο πρέπει να προωθείται από την πρακτική και πέμπτον, η εφαρμογή αυτών που διδάσκουμε σημαίνει τη διευκόλυνση και όχι την «καθοδήγηση», καθώς επίσης την αμφισβήτηση της καταπίεσης.<sup>44</sup>

Σύμφωνα με τον Schufman, η ενδυνάμωση «είναι μια συνεχής διαδικασία που καθιστά τους ανθρώπους ικανούς να κατανοήσουν, να προβιάσουν και να χρησιμοποιήσουν τις ικανότητές τους για να επιτύχουν καλύτερο έλεγχο και εξουσία πάνω στις ζωές τους. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η ενδυνάμωση σε κοινοτικό επίπεδο μπορεί να λάβει χώρα μέσα από τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις, οι οποίες είναι οι εξής:<sup>45</sup>

1) Η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών που στοχεύουν στην αντιμετώπιση της υπανάπτυξης και της στέρησης και συμβάλλουν στη δημιουργία δικτύου υπηρεσιών σε τομεακό επίπεδο (π.χ. υπηρεσίες εκπαίδευσης, υγείας, αγροκαλλιέργειας). Αυτή η προσέγγιση επιδιώκει την κατανόηση, από τους εξυπηρετούμενους, της λογικής των προσφερόμενων υπηρεσιών και την κοινοτική συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, κάτι που σημαίνει ότι οι άνθρωποι παύουν να είναι παθητικοί αποδέκτες

44. M. Payne, *Σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής εργασίας*, ό.π., σ. 487.

45. C. Schuftan, "The community development dilemma: What is really empowering?", *Community Development Journal*, 31 (3), (1996), σσ. 260-4.



υπηρεσιών και συμμετέχουν στον καθορισμό, την ποιότητα και τον τύπο της παροχής υπηρεσιών. Επιπλέον, η εν λόγω προσέγγιση φροντίζει για τη διασφάλιση συνεχούς ροής πληροφοριών ανάμεσα στις υπηρεσίες και στους χρήστες των υπηρεσιών, καθιστώντας τους τελευταίους ικανούς να έχουν πρόσβαση στο σχεδιασμό, τη διανομή, τη διαχείριση και την αξιολόγηση υπηρεσιών.

② Η διαμόρφωση ικανότητας επιδιώκει να δημιουργήσει ένα μαθησιακό περιβάλλον που βοηθά τα άτομα, τις οικογένειες και τις κοινότητες να βελτιώσουν μέσα από την εκπαίδευση, την πληροφόρηση και την οργάνωση, την ικανότητά τους να γνωρίζουν, να αναλύουν και να κατανοούν την κατάσταση και τα προβλήματά τους. Παράλληλα, προετοιμάζει τους ανθρώπους να δράσουν, να ασκήσουν πίεση και να ανατρέψουν τους αρνητικούς καθορισμούς της περιβάλλουσας πραγματικότητας.

③ Η υπεράσπιση τονίζει την ανάγκη ευαισθητοποίησης των πολιτών και την ανάπτυξη δράσεων που θα υπερασπιστούν τα συμφέροντα και τις ανάγκες των πολιτών, ιδιαίτερα των καταπιεσμένων. Η υπεράσπιση μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης, να ενισχύσει τη γυναικεία απασχόληση και δράση, να αντιμετωπίσει τη φτώχεια και να ενισχύσει την ισότητα.

④ Η κοινωνική κινητοποίηση εμπλέκει με δυναμικό τρόπο τα άτομα στην αναπτυξιακή διαδικασία, σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της δύναμής τους, προάσπισης των δικαιωμάτων τους και εξασφάλισης ελέγχου πάνω στις πηγές που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους.

#### 4. Συμμετοχή των πολιτών και επικοινωνία

Στη δεκαετία του 1960 το ζήτημα της συμμετοχής είχε περιορισμένη απήχηση στα κυβερνητικά προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης στις ανεπτυγμένες Δημοκρατίες. Οι αναφορές στη συμμετοχή των πολιτών, συνδεδεμένες με ζητήματα της αυτοδιαχείρισης και της δημοκρατικής αποκέντρωσης, βρίσκονταν

στο επίκεντρο μαρξιστικών και ριζοσπαστικών προσεγγίσεων.<sup>46</sup> Σταδιακά, καθώς έγινε αντιληπτή στους σχεδιαστές των προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής η σημασία της συναίνεσης και της συμμετοχής των πολιτών στα προγράμματα τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης, ο όρος έγινε εξαιρετικά δημοφιλής στο πλαίσιο των πολιτικών των εθνικών κρατών και των υπερεθνικών οργανισμών. Εάν στο παρελθόν, στο πλαίσιο του συμμετοχικού κινήματος, οι στόχοι της κοινωνικής ανάπτυξης και συμμετοχής ήταν η δημοκρατική αποκέντρωση, η κοινωνική χειραφέτηση και η ατομική αυτοεκπλήρωση μέσα από τη συλλογική δράση, τώρα ο στόχος είναι η εμπλοκή των κοινωνικά αποκλεισμένων και των ντόπιων σε προγράμματα υποστηρικτικά στο σύστημα, τα οποία θα μειώσουν το κόστος της ανάπτυξης και τους πιθανούς κινδύνους της διαδικασίας για την κεντρική διοίκηση.

Υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για τη σημασία των συμμετοχικών πρακτικών.<sup>47</sup> Συχνά, η κοινωνική συμμετοχή χρησιμοποιείται για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων, προκειμένου η κοινωνική μεταβολή να γίνει περισσότερο αξιόπιστη και αποτελεσματική. Η κοινωνική συμμετοχή είναι κλειδί για τη συγκρότηση ενός σχεδίου βιώσιμης ανάπτυξης. Σύμφωνα με την Pandey, η συμμετοχή είναι ένα μέσο το οποίο

46. P. Shanaham, "Exclusion, the European Union and community participation", στο S. Papaioannou, P. Alheit, J. F. Lauridsen & H. S. Olesen (eds.), *Community, education and social change*, Vol. 2, Anogia Workbooks, Roskilde, RUC, 1996, σσ. 96-7.

47. Για τις διάφορες θεωρήσεις και κριτικές για το ζήτημα της συμμετοχής στην κοινωνική ανάπτυξη, βλ. ενδεικτικά J. Abbott, "Community participation and its relationship to community development", ό.π., σσ. 158-168· N. Berkeley, G. Goodall, D. Noon & G. Collis, "Involving the community in plan preparation", *Community Development Journal*, 30 (2), (1995), σσ. 189-199· J. Servaes, T. Jakobson & S. White (eds.), *Participatory communication for social change*, New Delhi, Thousand Oaks, London, Sage Publications, 1997· J. Puddifoot, "Are community campaign groups representative?", *Community development Journal*, 31 (4), (1996).